

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Мухаметжанова А.О.¹, *Тлеуберлинова Э.Б.²

¹п.ғ.к., қауымдастырылған профессор, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан
e-mail: aigul_mo@mail.ru

*²докторант, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,
Қарағанды, Қазақстан
e-mail: elmira.tleuberlinova@mail.ru

Андатпа. Мақалада ұсынылған тақырыптың өзектілігі негізделеді, бастауыш сынып оқушыларын рухани-адамгершілік тәрбиелеу мәселесіне баса назар аударылады. Заманауи әлемнің жаһандану шарттарында ел болашағы ретінде өскелең ұрпақ бейнесінде көрініс табатын рухани және адамгершілік дағдарыс байқалады. Зерттеу мәселесіне байланысты ғылыми әдебиеттерді зерттеу негізінде ұлттық құндылықтар мәселесі, оның ішінде ұлттық құндылықтарды бастауыш сынып оқушыларына баулудың және бастауыш сынып мұғалімінің өз тәжірибесінде ұлтымыздың салт-дәстүрін, мәдени мұрасын, рухани құндылықтарын, яғни, оқу-тәрбие үрдісін біртұтас алып жүретін халықтық педагогика негіздерінен құралатын ұлттық идеологияны көрсету мәселесінің қазіргі жайына талдау жасалып, ұлттық құндылықтарды қолдану тәжірибесі және перспективалары мен мүмкіндіктері қарастырылады. Авторлар бастауыш мектеп оқушыларының жасын білім алушының білімі мен білік негізі ғана емес, сонымен бірге өмір бойына мінез-құлқының негізі болатын құндылықтар негізі қаланатын кезең ретінде атап өтеді. Авторлар «рухани-адамгершілік», «құндылықтар», «ұлттық құндылықтар» ұғымдарының мәнін ашады. Зерттеудің мақсаты – бастауыш сынып оқушыларының бойында ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың педагогикалық шарттарын анықтау. Аталмыш мақсатқа қол жеткізу үшін теориялық талдау және деректерді эмпирикалық өңдеу әдістері қолданылды. Негізгі әдіс ретінде авторлар әзірлеген сауалнаманы пайдалана отырып, бастауыш сынып мұғалімдеріне сауалнама жүргізілді, себебі, бастауыш буындағы жас ұрпақты оқытатын, тәрбиелейтін бастауыш сынып мұғалімі болып табылады. Ғылыми әдебиетті теориялық талдау, практикалық тәжірибе және сауалнама нәтижесі бастауыш сынып оқушыларының бойында ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың педагогикалық шарттарын бөліп көрсетуге мүмкіндік берді: құнды-мағыналы, пәнді-кеңістіктік, әлеуметті-байланысты және технологиялық.

Тірек сөздер: руханият, адамгершілік, рухани-адамгершілік тәрбие, құндылықтар, ұлттық құндылықтар, қазақ халқының ұлттық құндылықтары, бастауыш мектеп, педагогикалық шарттар

Негізгі ережелер

Бүгінгі таңда білім жылдам қарқында жаңа технологиялармен толыға отырып, барынша жылдам дамуда. Педагогикалық үрдістегі тиімді бағыттар мен жаңа әдістемелер және инновациялық әдістер әдіс-тәсілдерді енгізу кезінде айрықша шабыттандырады. Осыған қоса, жаһандану дәуірінде әр мемлекет өз менталитеті мен өзіндік ерекшелігін, ұлттық құндылықтарын сақтайды. Біздің

білім жүйеміздің материалдық-техникалық базасы халықаралық стандарттарға сәйкес келеді.

Білім беру жүйесінің негізгі мақсаты тұлғаны, ғылым мен тәжірибеде жетістіктерді қалыптастыру үшін, сондай-ақ жоғары сапалы білімді алу, шарттарды, кәсіби, рухани, дене және шығармашылық, жеке даярлықты құру үшін ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды ілгерілету саналады.

Педагог оқыту арқылы ұлттық құндылықтардың негізін қалайды және құрметтейді. Осы міндеттерді орындау үшін оқытудың жаңа технологияларын енгізу және барынша тиімді әдіс-тәсілдерді пайдалану, қоғамдағы өзіндік сана деңгейін жоғарылату қажет. Себебі еліміздің әрбір азаматы білім алуға, ұлттық құндылықтар мен ұлттық білімнің тұрмыс-тіршілігін құрметтеуге құқылы, сондықтан оқыту және даму үрдісі үшін дидактикалық шарттарды қамтамасыз ету қажеттілігі ұлғаюда.

Кіріспе

Елдің болашағы оның халқының рухани деңгейіне тәуелді. Адам рухани және адамгершілік тұрғысынан бай болып туылмайды, ол туылған сәтінен бастап өзін қоршаған адамдардың, тұтасымен қоғамның құндылықтарына бағдар алады. Бірақ, өкінішке орай, заманауи әлемнің жаһандану шарттарында біз рухани және адамгершілік дағдарысын кең белең алып жатқанын көріп отырмыз. Бұқаралық ақпарат құралдарында адамгершілік нормалардың бұзылуы, тұтынушылық пен эгоизмнің тұрақты насихатталуы, материалдық құндылықтардың рухани құндылықтардан асып түсуі, мораль деңгейінің төмендеуі, жауыздықтың көрініс беруі, ақпараттандыру шарттарында тәрбиелеу мен оқыту бірлігінің алшақтығы және т.б. байқалады. Адамдардың наным-сенімдері мен мінез-құлық негізі болып табылатын, адамгершілік-рухани құндылықтар мен қатынастар жүйесін сақтаудың өткір қажеттілігі бар, себебі қоғамның рухани және адамгершілік дағдарысы елдің болашағы ретінде өскелең ұрпақтың бейнесінде көрініс табады. Осыған байланысты, өскелең ұрпақтың рухани-адамгершілік тәрбиелеу мәселесі мемлекеттің қажеттілігі ғана емес, сонымен бірге білім беру жүйесінің басым мәселелерінің бірі.

Білім алушылардың рухани-адамгершілік тәрбиелеу мәні мемлекеттік нормативтік құжаттарда көрсетілген, мұнда білім берудің басты міндеті «ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде тұлғаны қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби қалыптастыруға бағытталған сапалы білім алу үшін жағдайлар жасау» болып табылады [1].

Ғалымдар соңғы жылдары құндылықтарды тәрбиелеу аясында өткізілген зерттеулер санының ұлғайғандығын атап өтуде, бұл аталмыш салаға қызығушылықтың өскендігін және құндылықтарды тәрбиелеу маңыздылығы саналы сезілетіндігін көрсетеді [2].

Білім алушылардың рухани-адамгершілік тәрбиелеу мәселелерін зерттеуге Т.И. Зверев, И.М. Коняев, Н.Н. Гатилов, С.В. Видов, Ю.В. Головин, Л.А. Зелевская және Л.О. Володина және т.б. жұмыстары арналған.

Педагогикалық тәжірибе рухани-адамгершілік тәрбиелеу тиімділігі белгілі бір жас кезеңдерінде жоғары екендігін атап өтеді. Бастауыш мектеп жасындағы кезеңде білім алушылардың білімі мен білік негіздері қаланып қана қоймайды, сондай-ақ өмір бойынша білім алушының мінез-құлқының негізіне айналатын құндылықтар қалыптасады.

Материалдар мен әдістердің сипаты

Рухани-адамгершілік тәрбиесінің құрамдауыш бөлшектерін қарастырып көрелік: руханият және адамгершілік.

Ғылыми әдебиетте тұлғаның руханилығын зерттеуге қатысты бірыңғай тәсіл жоқ. Руханилыққа ғылыми көзқарастардың алуан түрлігі адамның рухани өмірі мәселесіне қызығушылық туралы айтуға болады. Зерттеушілер бұл ұғымның әртүрлі жақтарын қозғайды: өнермен байланыс ретінде (В.Д. Диденко), эстетикалық және адамгершілік бірлігі (А.И. Фортова), эмоционалды сезімдер (В.И. Ксенофонов), адамның шығармашылық дамуына бағытталған шындықты үнемі іздеу (В.С.Соловьев, Н.А. Бердяев, П.А. Флоренский) [3].

Егер жеке тұлғаның шеңберінен шығатын болсақ, онда руханият жалпы қоғамның мәдени, әлеуметтік құбылысы ретінде пайда болады.

Осылайша, руханилық – бұл үнемі өзгеріп отыратын жағдайлардың алдында оның еркіндігі жүзеге асырылатын ішкі әлемді құру қабілеті. Руханилық әлемнің бейнесін тұлғаның адамгершілік құрамдауышымен үйлестіруге әкеледі.

Жалпы адамгершілік тәрбиенің нәтижесі екендігі мақұлданған. В.А.Сластенин адамгершілікті «адамның дербес мінез-құлқын реттейтін мейірімділік, адалдық, туралық, әділдік, еңбекқорлық, тәртіптілік, ұжымшылдық сияқты сапалар мен қасиеттерді біріктіретін жеке мінездеме» ретінде түсіндіреді [4].

Руханият пен адамгершілікті түсіндіру тәсілдерін ескере отырып, рухани-адамгершілік тәрбиенің мәнін ашамыз.

М.А. Дьячкова өзінің зерттеуінде рухани-адамгершілік тәрбиесі тәрбиеленушілердің рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға бағытталған тәрбиешілердің ұйымдасқан қызметі ретінде қарастырады [5].

Біздің ойымызша, рухани-адамгершілік тәрбие - бұл олардың мінез-құлқы мен моральдық таңдауын реттейтін адамгершілік қасиеттерді, білім алушылардың адамның өмір салтын қалыптастыратын, оның мінез-құлқы мен әрекеттерін реттейтін рухани құндылықтар негізінде ішкі әлем құру қабілетін дамытудың мақсатты процесі.

Зерттеушілер құндылықтарды адамдардың көпшілігі мақұлдайтын, белгілі бір объектілердің маңыздылығы деп түсінеді [6].

Педагогикада «құндылық» ұғымы адамның өмірлік тәжірибесімен негізделген және мінсіз өмірге қол жеткізуге әрі үйлесімді дамуға бағытталған «адамның әлем туралы білімі, игерген мәдени мағыналары негізінде пайда болатын әлемге жеке боялған көзқарас» ретінде қарастырылады [4].

Е.А. Столбова өз зерттеуінде құндылықты «топтың немесе қоғамның мәдениеті шеңберінде қалаулы және айрықша болып табылатын қоғамдық идеалы эталон ретінде қызмет етеді және күмән тудырмайтын» ретінде анықтайды [7].

Ғылыми әдебиетте құндылықтар көптеген шамалар бойынша жіктеледі:

- пәндік мазмұны (саяси, экономикалық, эстетикалық және т.б.);
 - қоғамдық өмір салалары бойынша (материалдық, рухани, діни, адамгершілік және т.б.);
 - маңыздылығы бойынша (абсолютті құндылық, жоғары, ерекше және т.б.);
 - адам мінез-құлқының бағдарларының сипаты бойынша (терминалдық, аспаптық);
 - әлеуметтік-мәдени жүйе деңгейі бойынша (заманауи, жалпыадамзаттық, дәстүрлі және т. б.);
 - тасымалдаушы бойынша (жалпыадамзаттық, ұлттық, топтық, жеке)
- [8].

Заманауи тәрбие жағдайында рухани-адамгершілік дамудың, тәрбие мен әлеуметтенудің негізгі мазмұны ретінде қарастырылатын ұлттық құндылықтардың рөлі өзекті. Ұлттық құндылықтар діни, мәдени, әлеуметтік-тарихи, отбасылық дәстүрлерде сақталады, ұрпақтан-ұрпаққа беріледі.

Ұлттық құндылықтар «белгілі бір этникалық қауымдастықтар өкілдерінің рухани мұраттарының жиынтығы» болып табылады, мұнда олардың тарихи бірегейлігі көрініс табады [9].

Біздің ойымызша, ұлттық құндылықтар - бұл ұрпақтан-ұрпаққа берілетін құндылықтар, отбасыларда, халықтың мәдени және діни дәстүрлерінде бар кейбір басым нұсқаулар.

Бүгінгі таңда ұлттық құндылықтар да өзгеріп жатқанын атап өткен жөн, бұл олардың жақсаруын ғана емес, сонымен бірге түр өзгертуін де болжайды. Мысалы, соңғы жүз жыл ішінде қазақ халқының ұлттық құндылықтарының бір бөлігі толық қалпына келтірілмеді, бір бөлігі қайтарымсыз жоғалды. Қазақ халқының бірқатар негізгі ұлттық құндылықтарын атап өтуге болады: өзара көмек, қонақжайлылық, үлкенге құрмет, еркіндік. Бұл құндылықтар бүгінгі күнге дейін өзекті және білім алушыларды тәрбиелеудің ажырамас бөлігі болып саналады.

Өзара көмек қиындыққа тап болған адамға бірлескен күш-жігермен көмектесуге деген жалпы ұмтылыста көрініс табады («асар» дәстүрі). Мысалы, бүкіл ауыл болып, өртенген үйді қалпына келтіру және т.б. Қонақжайлылық шексіз даладағы жиһангездің құндылығына негізделді. Заманауи шарттарда қонақжайлылық қонақты, жолаушылап жүрген туысын ең дәмді тағаммен, жайлылықпен лайықты қарсы алуға деген ұмтылыспен көрінеді, үйдің «ашық есіктерімен» сипатталады. Құндылық ретінде үлкенді құрметтеу аға буын мен кіші ұрпақты байланыстырады, егде жастағы адамдардың тәжірибесіне жүгінуге мүмкіндік береді. Еркіндік қазақ халқының көшпелі өмір салтына

негізделген және ұтқырлықта, бір түнде жиналып, басқа жерге көшу қабілетінде көрінеді. Еркіндік адамнан ақыл, адамгершілік пен ерік-жігерді талап етеді, басқа адамдардың, қоғамның алдындағы жауапкершілік пен парызсыз мүмкін емес.

Ж. Алиеваның және басқа зерттеушілердің жұмысында бастауыш сынып мұғалімдері келесі ұлттық құндылықтарды атап көрсетеді: патриотизм, дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар, туға деген сүйіспеншілік, ұлттық мерекелер, тарихи хабардарлық, тарихи артефактілер, ұлттық спорт түрлері және қолөнер. [10].

Сондай-ақ, жалпыадамзаттан айтарлықтай ерекшеленбейтін, білім алушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесінің мазмұнына кіретін бірқатар ұлттық құндылықтарды ажыратуға болады, себебі олар әртүрлі халықтар арасында ұқсастығы бар: білім, отбасы, патриотизм, еңбек және толеранттылық.

Білім - негізгі құндылықтардың бірі, жеке тұлғаның дүниетанымының құрамдас бөлігі және оқуға деген ұмтылысында көрінеді, себебі кез-келген халық үшін білімнің пайдасы адамгершілік пен руханиятпен үйлескенде артады.

К.Д. Ушинский отансүйгіштік қасиетін тәрбиенің маңызды міндеті деп санаған, ол арқылы: «Өзін-өзі сүймейтін адам жоқ сияқты, Отанын сүймейтін адам жоқ, және бұл махаббат тәрбиеге адамның жүрегінің шынайы кілті мен оның нашар табиғи, жеке, отбасылық және рулық тенденцияларымен күресуге күшті тірек береді, – деп жазды ол.» [11].

Отбасы құндылық ретінде тұлғаның тұрақты рухани-адамгершілік дамуын, отбасылық өмірдің адамгершілік құндылықтарын игеруді анықтайды. Адамгершілік қасиеттер ретінде отбасы сүйіспеншілікті, адалдықты, қамқорлықты, көмек пен қолдауды тәрбиелейді.

Егер адамгершілік мәні мен шығармашылығы болса, еңбектің өзі құндылық болып табылады. Жұмыста өзіне және қоғамға материалдық және рухани құндылықтар жасау қажеттілігі қалыптасады.

Толеранттылық ұлттық құндылық ретінде әртүрлі мәдениеттер мен дәстүрлерді өзара құрметтеуді, басқа мәдениеттердің өзіндік құндылығын мойындауды білдіреді.

Осылайша, құндылықтар санаттарының алуан түрлілігінде өскелең ұрпақты тәрбиелеудің заманауи жағдайының аясында ұлттық құндылықтар ерекшеленеді, олардың қалыптасуы білім беру жүйесінің міндеті болып табылады.

Ұлттық құндылықтарды қалыптастыру процесінің тиімділігі педагогикалық шарттардың әсерінен негізделген. Педагогикалық шарттар - бұл білім беру процесі жүзеге асырылатын, оның сәттілігіне немесе керісінше ықпал ететін белгілі бір жағдайлар.

Зерттеудің мақсаты - бастауыш сынып оқушыларында ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың педагогикалық шарттарын анықтау.

Зерттеу мақсатына жету үшін біз теориялық талдау және эмпирикалық деректерді өңдеу әдістерін қолдандық. Авторлармен әзірленген сауалнаманы қолдана отырып, бастауыш сынып мұғалімдерінің жауабы негізгі әдіс болды. Сауалнама бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылықтарын қалыптастыру процесінде мұғалімдердің пікірі мен тәжірибесін, оны жүзеге асыру үшін қажетті педагогикалық шарттарды түсіндіруге бағытталған бірқатар сұрақтарды қамтыды. Мұғалімдерге бірнеше таңдау берілді.

Сауалнама бастауыш сынып оқушыларының негізгі ұлттық құндылықтар, оларға жеке көзқарасы, бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылықтарын қалыптастыру процесінің тиімділігін қамтамасыз ететін педагогикалық шарттар туралы білімдерінің өзекті көлемі туралы мұғалімдердің пікірін анықтауға мүмкіндік берді.

Зерттеу тақырыбының мақсатын жүзеге асыруда, оқушылардың ұлттық құндылықтарын қалыптастырудың педагогикалық шарттарын анықтау қажет болды. Сондақтан, бұл мәселені шешуде біз бастауыш сынып мұғалімдерінен оқушыларға ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың педагогикалық шарттарын анықтауда сауалнама жүргізілді, оған 55 мұғалім қатысты. Сауалнама қорытындысы бойынша деректерді, сандық нәтижелерді математикалық өңдеу және деректерді сапалық талдау жүргізілді.

Нәтижелер және талқылау

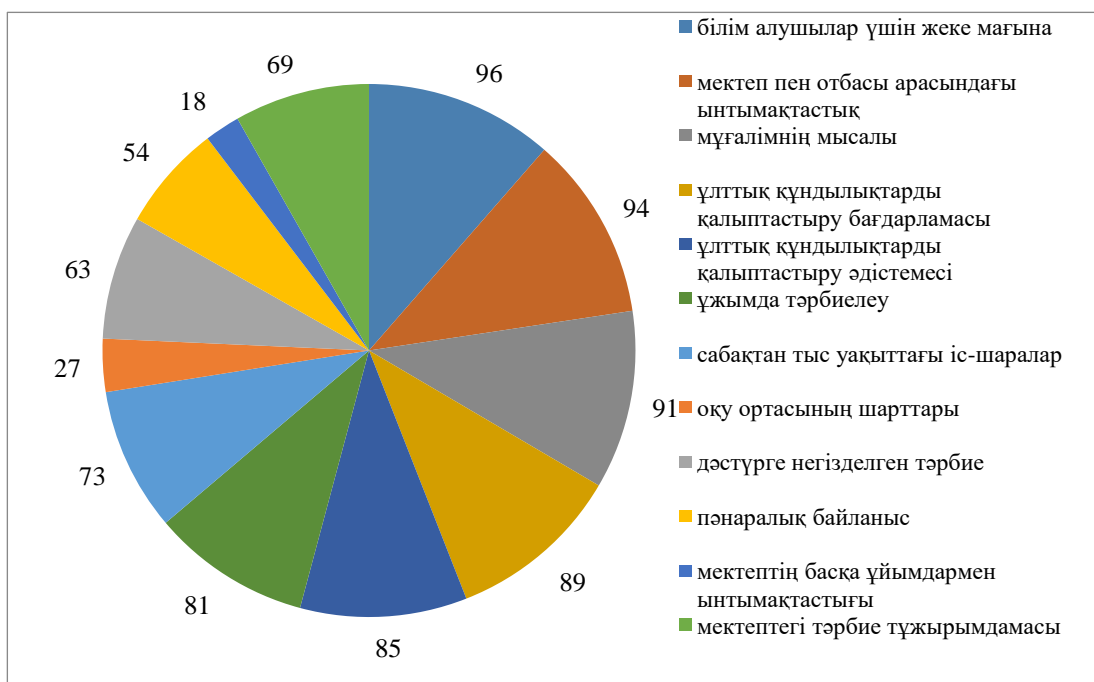
Сауалнама көрсеткендей, педагогтар білім алушылардың ұлттық құндылықтар туралы хабардар болуының жеткілікті деңгейін атап өтеді. Мұғалімдердің тек 10%-ы сыныпта ұлттық құндылықтар ұғымдарын толық түсінбейтін білім алушылардың бар екенін атап өтті. Мұғалімдердің 70%-ы оқушылардың басым көпшілігі ұлттық құндылықтар ұғымдарының мәнін толық түсінетіндігін атап өтті.

Екінші мәселе бойынша педагогтар өз сынып оқушыларының ұлттық құндылықтарға деген жеке көзқарасы туралы пікір білдірді. Педагогтардың 80%-ы оқушылардың басым көпшілігі ұлттық құндылықтарға қатысты жағымды эмоциялар көрсететінін атап өтті. Сондай-ақ, сауалнамаға қатысқан педагогтардың аз пайызы сыныпта ұлттық құндылықтарға бей-жай қарамайтын білім алушылар (10%) бар деп санайды.

Барлық педагогтар өскелең ұрпақтың рухани-адамгершілік тәрбиесінің дағдарысын (100%), бастауыш сынып оқушыларында ұлттық құндылықтарды қалыптастыру қажеттілігін (95%) атап өтті.

Педагогтер ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың педагогикалық шарттарына ең алдымен білім алушылар үшін жеке мағынаны, мектеп пен отбасының ынтымақтастығын жатқызады. Сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің бір бөлігі білім алушыларда ұлттық құндылықтарды қалыптастыру бағдарламасы, бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылықтарын қалыптастыру әдістемесі, ұжымда тәрбиелеу, сабақтан тыс уақыттағы іс-шаралар, өзін-өзі тәрбиелеу, оқу ортасының шарттары, дәстүрлер негізінде тәрбиелеу, әртүрлі пәндердің мүмкіндіктерін пайдалану қажет екенін

атап өтеді. Бұдан өзге, мұғалімдер өз нұсқаларын қосты: басқа ұйымдармен ынтымақтастық, мектептегі тәрбие тұжырымдамасы және мұғалімнің үлгісі. Іс жүзінде барлық педагогтар бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылықтарын қалыптастыру үшін мектеп пен отбасы ынтымақтастығының қажеттілігін атап өтті. Мұғалімдердің жауаптарының арақатынасы 1-суретте көрсетілген.

Сурет 1 - Бастауыш сынып оқушыларына ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың педагогикалық шарттары (сауалнама нәтижелері)

Сауалнама нәтижелері бойынша ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың педагогикалық шарттарына педагогтардың көпшілігі бірінші кезекте білім алушылар үшін жеке мағынаны (96%), бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылықтарын қалыптастыру үшін мектеп пен отбасының ынтымақтастығы қажеттілігін (94%) атап өтеді.

Сауалнамаға қатысқан педагогтардың бір бөлігі білім алушыларда ұлттық құндылықтарды қалыптастыру бағдарламасының (89%), бастауыш сынып оқушыларында ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың белгілі бір әдістемесінің (85%) болуына байланысты бірқатар шарттарды көрсетті.

Сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің бір бөлігі ұжымда ұлттық құндылықтарды қалыптастыру үдерісін іске асырумен (81%), сабақтан тыс уақытта іс-шараларды өткізумен (73%), оқу ортасының жағдайымен (27%), дәстүр негізінде тәрбиелеуді жүзеге асырумен (63%), пәнаралық байланыспен (54%) байланысты бірқатар шарттарды бөліп көрсетті. Сонымен қатар, мұғалімдер өз нұсқаларын қосты: басқа ұйымдармен ынтымақтастық (18%), мектептегі тәрбие тұжырымдамасы (69%) және мұғалімнің үлгісі (91%).

Теориялық дереккөздерді, педагогикалық практикалық тәжірибені және бастауыш сынып мұғалімдеріне жүргізілген сауалнама нәтижелерін талдау бастауыш сынып оқушыларында ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың педагогикалық шарттарын тұжырымдауға мүмкіндік береді.

Құнды-мағыналы шарттар тобы тұрақты оң жеке қатынасты қалыптастырады және тәрбие процесінде еріктілік пен құндылықтарды таңдамауды қамтиды. Сонымен қатар, процесс білім алушылардың идеялары, бағдарлары мен мұраттары, қоғам мен отбасының бар құндылықтары негізінде жүзеге асырылуы керек. Бұл тәрбие процесінің өмірмен байланысын, бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылықтардың өмірлік маңыздылығын түсінуін бөлек бөліп көрсету керек, бұл оларға тұрақты оң жеке қатынасты қалыптастырады.

Пәнді-кеңістіктік педагогикалық шарттар - бұл материалдық орта, білім беру ортасының нақты шарттары ретінде ұсынылады, оның мүмкіндіктері бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылықтарын қалыптастыру процесінде қолданылады. Пәндік-кеңістіктік педагогикалық шарттар нормалар мен идеалдарды игеруге, еңбекке деген қажеттілікті қанағаттандыруға (еңбек құндылығы), танымдық қажеттіліктерді қанағаттандыруға және дамытуға (білім құндылығы) және басқаларға мүмкіндік береді.

Әлеуметті-байланысты педагогикалық шарттары. Ұлттық құндылықтарды қалыптастыру бастауыш сынып оқушысының қоғаммен, әлеуметтік ортамен, әлеуметтік топтармен өзара әрекеттесуі жағдайында мүмкін. Шарттардың бұл тобы мақсаттар мен бірлескен қызметтің (оқу, ойын, еңбек, шығармашылық) ортақтығы жағдайында құндылықтармен алмасуды, сынып жетекшілерінің арнайы педагогикалық жұмысы қамтамасыз етілетін ортаны ұйымдастыруды көздейтін нормалар мен идеалдарды игеруді қамтамасыз етеді. Бұл шарттар тобында бастауыш сынып оқушыларының рухани-адамгершілік тәрбиесінде мектеп мекемесі мен отбасы арасында тығыз байланыс қамтамасыз етілген. Ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың педагогикалық шарты ретінде педагогтың оң жеке үлгісін ерекше атап өткен жөн. Еліктеу бастауыш сынып оқушысына бақылау негізінде жалпыланған әлеуметтік тәжірибе беруге мүмкіндік береді. Еліктеу әрекетінің сипаты мен күші жасына және жинақталған тәжірибе көлеміне байланысты өзгереді.

Бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылықтарын қалыптастырудың технологиялық шарттары тобына педагогикалық әдістер, құралдар, рухани-адамгершілік тәрбие беру нысандары, өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі жетілдіру кіреді. Ұлттық құндылықтарды қалыптастыру бастауыш сынып оқушыларын рухани-адамгершілікке тәрбиелеуге қатысты жұмыс мазмұны, формалары мен әдістері анықталған, мектептегі тәрбиенің жалпы тұжырымдамасы негізінде бағдарлама жасалған кезде тиімді болады. Бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылықтарын қалыптастыру бағдарламасы туралы айтқанда, оқу пәндері материалының мазмұнын жалпы білім беру мақсаттарымен өзара үйлестіруді көздейтін пәнаралық байланыстарды сақтау мен есепке алудың маңыздылығын атап өткен жөн. Айта кету керек, ұлттық

құндылықтар жүйесін белсенді игеру үшін бастауыш мектеп жасындағы балалардың қызметін ұйымдастыратын жұмыс әдістері мен тәсілдерін қолдану қажет. Бастауыш сынып оқушыларының сабақтан тыс іс-әрекетінде ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың тиімділігі артады. Сабақтан тыс қызмет білім алушылардың белсенділігіне, олардың мүдделері мен қажеттіліктеріне негізделуі тиіс. Сабақтан тыс қызметті ұйымдастыру өзін және қоршаған шындықты өзгертуге бағыттылықты талап етеді.

Осылайша, ұлттық құндылықтарды қалыптастыру процесі мектеп өмір салты, оқу пәндерінің мазмұны, бастауыш сынып оқушысының жеке тұлға ретіндегі және ұжымдағы барлық іс-әрекеттері арқылы өтетінін атап өтуге болады.

Қорытынды

Білім алушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесінің мазмұнында ұлттық құндылықтар шешуші рөл атқарады, олардың дамуы мінез-құлық негізі ретінде рухани-адамгершілік сенімдердің қалыптасуын қамтамасыз етеді. Ұлттық құндылықтар білім алушыларға жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар негізінде өзіне, отбасына, адамдарға, өмір мен еңбекке, қоғамға, мемлекетке, жалпы әлемге саналы түрде қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік береді.

Біздің зерттеуіміздің мақсаты бастауыш сынып оқушыларында ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың педагогикалық шарттарын анықтау болды.

Зерттеу нәтижелері бойынша біз бастауыш сынып оқушыларының бойында ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың келесі педагогикалық шарттарын анықтадық: құнды-мағыналы, пәнді-кеңістіктік, әлеуметті-байланысты және технологиялық.

Осы шарттарды тұжырымдау бастауыш сынып мұғалімдерінің жұмысына, бастауыш сынып оқушыларының рухани-адамгершілік тәрбиесіндегі тәрбиелік мүмкіндіктерін кеңейтуге көмектеседі. Бұдан кейінгі зерттеулердің болашағы - бастауыш сынып оқушыларында ұлттық құндылықтарды қалыптастыру шарттарының әрқайсысын егжей-тегжейлі зерттеу болмақ.

ӘДЕБИЕТ

[1] Білім туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі Заңы. – Кіру режимі URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319> [Қаралған күні: 31.04.2023].

[2] Elçi E., Uzunboylu H. The development of a universal and cultural values scale for values education //South African Journal of Education. – 2020. – Т. 40. – №. 1. – С. 1-8. - Access mode: URL: <https://dx.doi.org/10.15700/saje.v40ns1a1850> [Date of access: 18.04.2023].

[3] Старовойтова Е. Н. Обозначение проблемного поля практического внедрения понятий о базовых ценностях «Концепции духовно-нравственного развития и воспитания личности гражданина России» //Система ценностей современного общества. – 2014. – №. 38. – С. 66-69.

[4] Слостенин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов, Е. Н. Педагогика: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений //М.: Издательский центр «Академия. – 2002. – Т. 576. – С. 321.

[5] Дьячкова М. А. Духовно-нравственное воспитание как педагогическое явление //Педагогическое образование в России. – 2008. – №. 2. – С. 12-18.

[6] Дильдибекова Г. А., Климбей Л. В., Бекмаганбетова Г.К., Ядрова Н.В., Садыкова А.К. Духовно-нравственное воспитание подростков: сущность, структура и функции //Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2017. – №. 3-2. – С. 272-276.

[7] Столбова Е.А. Формирование основ ценностных ориентаций старших подростков в условиях полусубъектной среды дополнительного образования: Автореф.дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / Челябин. гос. пед. ун-т. – Челябинск, 2015. – С.176.

[8] Елишев С.О. Изучение понятий «ценность», «ценностные ориентации» в междисциплинарном аспекте //Ценности и смыслы. – 2011. – № 2 (11). – С. 82-96.

[9] Крысько В. Г. Этнопсихологический словарь/под ред Д.И Фельдштейн. - М.: МПСИ, 1999. – С.343.

[10] Zhanat A., Kunimzhan A., Aigul A., Agabekkyzy B.R., Nurziya A. Teachers' views on teaching modern Kazakh stories over national values //Cypriot Journal of Educational Science. – 2022. - Т. 17. – №. 1. – С. 205-216.

[11] Ушинский К. Д. Избранные труды. В 4 кн. Кн. 4: Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии (2); сост., статьи, примеч. и коммент. ЭД Днепрова. - М.: Дрофа. – 2005. – Т. 541. – С. 17.

REFERENCES

[1] Bilim turaly Qazaqstan Respublikasynun 2007 zhyly 27 shildedegi Zaңu (On Education The Law of the Republic of Kazakhstan dated 27 July, 2007) – Kiru rejimi URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319> [Qaralğan küni: 31.04.2023]. [in Kaz].

[2] Elçi E., Uzunboylu H. The development of a universal and cultural values scale for values education //South African Journal of Education. – 2020. – Т. 40. – №. 1. – С. 1-8. - Access mode: URL: <https://dx.doi.org/10.15700/saje.v40ns1a1850> [Date of access: 18.04.2023].

[3] Starovojtova E. N. Oboznachenie problemnogo polya prakticheskogo vnedreniya ponyatij o bazovyh cennostyah (The value system of modern society) //«Konceptii duhovno-nravstvennogo razvitiya i vospitaniya lichnosti grazhdanina Rossii» - 2014. - No. 38. - s. 69-75. [in Rus].

[4] Slastenin V.A. i dr. Pedagogika (Pedagogy): ucheb. posobie dlya stud. vyssh. ped. ucheb. zavedenij. - М.: Izdatel'skij centr «Akademiya», 2013. -S. 576. [in Rus].

[5] D'yachkova M.A. Duhovno-nravstvennoe vospitanie kak pedagogicheskoe yavlenie (Pedagogical education in Russia) //Pedagogicheskoye obrazovaniye v Rossii. – 2008. – №. 2. – S. 110-116. [in Rus].

[6] Dil'dibekova G.A., Klimbey L. V., Bekmaganbetova G.K., YAdrova N.V., Sadykova A.K. Duhovno-nravstvennoe vospitanie podroستkov: sushchnost', struktura i funkcii (International Journal of Applied and Fundamental Research) //Mezhdunarodnyy zhurnal prikladnykh i fundamental'nykh issledovaniy. – 2017. - No 3-2. - s. 272-276. [in Rus].

[7] Stolbova E.A. Formirovanie osnov cennostnyh orientacij starshih podroستkov v usloviyah polusub'ektnoj sredy dopolnitel'nogo obrazovaniya (Formation of the foundations of value orientations of older adolescents in the semi-subjective environment of additional education): Avtoref.diss. kand. ped. nauk: 13.00.02 / Chelyab. gos. ped. un-t. – Chelyabinsk, 2015. – s.176. [in Rus].

[8] Elsihev S.O. Izuchenie ponyatij «cennost'», «cennostnye orientacii» v mezhdisciplinarnom aspekte (Values and meanings). //Tsennosti i smysly. – 2011. – № 2 (11). – S. 82-96. [in Rus].

[9] Kry's'ko V. G. Etnopsihologicheskij slovar' (Ethnopsychological Dictionary') /pod red D.I Fel'dshtejn.– М.: МПСИ, 1999. – s.343. [in Rus].

[10] Zhanat A., Kunimzhan A., Aigul A., Agabekkyzy B.R., Nurziya A. Teachers' views on

teaching modern Kazakh stories over national values //Cypriot Journal of Educational Science. – 2022. - Т. 17. – №. 1. – С. 205-216.

[11] Uşinski K. D. Izbrannye trudy. V 4 kn. Kn. 4: Chelovek kak predmet vospitania. Opyt pedagogicheskoi antropologii (A person as a subject of education. The experience of pedagogical anthropology); sost., stati, primech. i komment. E.D Dneprova. - M.: Drofa. – 2005. – Т. 541. – s. 17. [in Rus].

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Мухаметжанова А.О.¹, *Тлеуберлинова Э.Б.²

¹к.п.н., асс. профессор, Карагандинский университет имени академика
Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан

e-mail: aigul_mo@mail.ru

*²докторант, Карагандинский университет имени академика Е.А.
Букетова, Караганда, Казахстан

e-mail: elmira.tleuberlinova@mail.ru

Аннотация. В статье обосновывается актуальность представленной темы, обращается внимание на проблему духовно-нравственного воспитания учащихся начальных классов. В условиях глобализации современного мира отмечается духовный и нравственный кризис, который отражается на облике подрастающего поколения как будущего страны. На основе изучения научной литературы, связанной с проблемой исследования проблемы национальных ценностей, в том числе национальной педагогики, которая состоит из основ привития национальных ценностей учащимся начальных классов и собственного опыта, традиций, традиций, культурное наследие, духовные ценности нашего народа, т.е. образовательный процесс. Анализируется современное состояние вопроса выражения идеологии, рассматривается опыт использования национальных ценностей, перспективы и возможности. Авторы отмечают важность младшего школьного возраста как периода, в котором закладываются основы не только знаний и умений обучающегося, но ценности, которые будут основой поведения в течение жизни. Авторы раскрывают суть понятий «духовно-нравственное воспитание», «ценности», «национальные ценности». Цель исследования – определить педагогические условия формирования национальных ценностей у учащихся начальных классов. Для достижения данной цели использовались методы теоретического анализа и эмпирической обработки данных. В качестве основного метода выступил опрос учителей начальных классов с использованием разработанной авторами анкеты. Теоретический анализ научной литературы, практический опыт и результаты опроса позволили выделить педагогические условия формирования национальных ценностей у учащихся начальных классов: ценностно-смысловые, предметно-пространственные, социально-контактные и технологические.

Ключевые слова: духовность, нравственность, духовно-нравственное воспитание, ценности, национальные ценности, национальные ценности казахского народа, начальная школа, педагогические условия

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF NATIONAL VALUES AMONG PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Mukhametzhanova A.O.¹, *Tleuberlinova E.B.²

¹c.p.s., ass. Professor, Karaganda Buketov University, Karaganda, Kazakhstan

e-mail: aigul_mo@mail.ru

*²doctoral student, Karaganda Buketov University, Karaganda, Kazakhstan
e-mail: elmira.tleuberlinova@mail.ru

Abstract. The article corroborates the appropriateness of the presented topic, pulls consideration to the disputed point of ecclesiastical and conscientious instruction of influential schoolhouse students. In the weathers of globalisation of the contemporary heavenly body thither is a ecclesiastical and conscientious critical time which is echoic in the carved figure of the junior multiplication as the looked toward of the country. Based on the study of the scientific literature related to the research problem, the problem of national values, including the national pedagogy, which consists of the foundations of instilling national values in primary school students and the primary school teacher's own experience, traditions, cultural heritage, spiritual values of our nation, i.e., the educational process. The current state of the issue of ideology expression is analyzed, the experience of using national values, perspectives and opportunities is considered. The originators communication the grandness of influential schoolhouse generation as an amplitude in which the understructures are arranged not by oneself for the consciousness and aptitudes of the student, on the other hand furthermore for the values that testament be the justification of deportment from the beginning to the end of life. The originators communicate the essential nature of the concepts of "spiritual and conscientious education", "values", "national values". The determination of the contemplate is to influence the pedagogical weathers for the materialization of governmental values surrounded by influential schoolhouse students. to accomplish this ground zero undergrounds of hypothetical psychoanalysis and experiential collections processing were used. The principal disposition was a take the measure of influential schoolhouse schoolteachers victimisationing a questionnaire highly-developed by the authors. hypothetical psychoanalysis of well-controlled creative writings functional acquaintance and the consequences of the take the measure of make-believe it accomplishable to distinguish pedagogical weathers for the materialization of governmental values surrounded by influential schoolhouse students: value-semantic, subject-spatial, social-contact and technological.

Key words: spirituality, morality, spiritual and moral education, values, national values, national values of the Kazakh people, primary school, pedagogical conditions

Статья поступила 13.02.2024